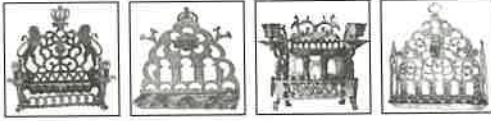

שמונה חנוכיות

נאוה כהן – אמא של דני

"זה אלי ואנוהו – התנאה לפניו במצוות" (מכילתא, שמות טו,ב)

כשניגשתי לכתוב על עיצוב ה'חנוכיה' – 'מנורת החנוכה' כפי שנהגו להגדירה יהודי צפון אפריקה – התברר לי מה רב הוא החומר העוסק בנושא. קיבלתי, אפוא, על עצמי לבחור בשמונה דגמים כנגד שמונת ימי החנוכה, לזכרם של שנים עשר מטובי בנינו שנפלו על קידוש השם בחברון בי"א בכסלו התשס"ג. אירוע זה הוגדר על ידי אל"מ (מיל') משה גבעתי, לשעבר מח"ט חברון ויועץ השר לבטחון פנים: "אירוע זה הוא החמור ביותר בחברון מאז אירועי תרפ"ט".

יהיו שמונת הנרות של שמונה החנוכיות נרות זיכרון ללוחמים:

אל"מ דרור ויינברג	רפ"ק סמיח סוידאן
סגן דני (דן-חיים) כהן	סמ"ש תומר נוב
סמ"ר דוד מרכוס	סמ"ש גד רחמים
סמ"ר ישעיהו דוידוב	יצחק בואניש
סמל איגור דרוביצקי	אלכס דוכן
סמ"ר נתנאל מכלוף	אלכס צביטמן

ה י " ד
ת . נ . צ . ב . ה

מנורת החנוכה היא מעמודי התווך במסורת האמנות היהודית לדורותיה. למרות ההשפעה של הסביבה והזמן על גילויי האמנות היהודית הבאים לידי ביטוי בחנוכה, ניתן להצביע על אופני עיצוב יחודיים לה. זאת, הן במוטיבים המרכזיים, והן בצרופים ידועים, למשל, הצידוף של דגם ארכיטקטוני משולב בצמחים וציפורים שהיה מקובל בעדות המזרח.

ידועות חנוכיות שהושקע בהן עמל רב בכל הקשור לחומר ולביצוע, ולעומתן, אחרות בולטות בפשטותן. בפשטות זו ניתן לחוש בחן שיש בו מתמימות האדם השלם עם מלאכתו, שאין לפניו אלא יראת ה' ואהבת מלאכתו.

בחירת החנוכיות שלהלן נועדה להעלות מדגם מייצג, שכולל תפוצות שונות ויצירות שונות, אך בבחירתן יש, גם מן האישי, חנוכיות המדברות אלי! חנוכיות שמשתקף בהן חזון ותקווה לעתיד טוב יותר, ומשתקף מאורן: "אותו דבר נשגב... שעוד יגיע, שעוד יקרה..." כפי שכתב לנו דני במכתב שהותיר.¹

גילוי 'חנוכיות גבריאלי'

איני יכולה שלא לפתוח בהצגת חנוכה מתוך מבחר חנוכיות שנחשפתי אליהן כנראה שלא במקרה, ואני רואה בכך מעין 'יד גורל'. במהלך החיפוש אחר חנוכיות מעניינות בספריית מוזיאון ישראל, עמד לנגד עיני דרך 'מקרה' הספר הראשון בראש ערימת הספרים. כבר לפני שעלה בידי, הבחנתי בכותרתו 'חנוכיות גבריאלי'. עיון בעמוד הראשון ביאר שהספר המעוצב כה יפה, הינו קובץ של חנוכיות יפיפיות ומעניינות שנעשו על-ידי מייק'ים ברעם מקבוץ כפר מנחם. והנה, גם אלו היו חנוכיות זיכרון! לזכרו של בנו – גבריאלי 'גברי', שנולד בחנוכה ונפל במלחמת יום הכפורים.²

תמונת הבחור (השריונאי) בפתח הספר, תיאור הקרב בחווה הסינית בסני, תאריך נפילתו וקבורתו לאחר חצי שנה (השטח בו נפל הוחזק בידי המצרים), כל אלה 'זרקו' אותי שלושים שנה לאחור לסיפור הדומה כל כך לסיפורי-סיפורו של אחי דני טייכר הי"ד, שבני דני הי"ד נקרא על שמו. לאחר שיצדתי קשר עם המשפחה, שאלה אותי כוכבת, אחותו של גברי, ששמעה פרטים ספורים על האירוע: 'האם דני בנך שרת בנח"ל?'. לאחר תשובתי החיובית, המשיכה ושאלה: 'האם שם מפקדו היה יהודה פ.?' 'כן', ענית מופתעת. 'השבוע הודיעה לי בתי שהיא עומדת להינשא לו', אמרה.

באתי לחפש חנוכיות ומצאתי סיפור, סיפור שסוגר מעגל רב-שנים, מדני אחי, אל דני בני, והסיום בבניית בית בישראל!

כחצי שנה לפני שדני שלנו נהרג, הוא ארגן 'שבע ברכות' לחייל שלו במחלקה. בשיחה לחייליו הסביר כמה חשוב שיבינו עבור מה נלחמים ומשקיעים שנים בצבא – כדי לאפשר חיים כשהמטרה היא הזכות והיעוד להקים בית בישראל.

1 הלן ב'פרקי דני' עמ' 94.

2 מיירים ברעם, תל אביב 1988, תשמ"ח – 'חנוכיות גבריאלי'.

בספר 'חנוכיות גבריאלי' כותב האב על חשיבות יצירת החנוכיות כגל עד לבנו, שלא יישכח לעולם. והנה, גם אני כותבת על חנוכיות – פרק בספר לזכרו של דני שלי, ספר על חנוכה שינציח אותו. בתוך כך נתבקש כנראה 'תיקון' בהעלאת זכרו של אחי דני טייכלר שנהרג על קידוש השם במלחמת יום הכיפורים תשל"ד. אם כן, מתוך הידיעה שאינני החלוצה בעיסוק בחנוכיות לצורכי זיכרון הנופלים, בחרתי בחנוכה אחת מתוך תערוכה לזכרו של גברי המוצגת דרך קבע בבית הבנים שבקיבוץ 'כפר מנחם'. חנוכה זו נקראת 'חנוכית השלום', המבוססת על חזון ישעיהו: "וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות". חנוכה זו – חנוכית זיכרון ושלום, שכדוגמתה הוענקה במתנה לנשיא ארה"ב קלינטון בשנת 1996, תפתח את שמונה החנוכיות שלי.

החנוכיות שנבחרו – הערה מקדימה

כאמור, אפתח בחנוכיית גבריאלי. בטרם אעבור לחנוכיות הבאות, אקדים הערה בדבר צורתן. לרבות ממנורות החנוכה יש דופן אחורית, על פי רוב סימטרית. זהו דגם שניתן למצוא במשך דורות רבים, כמעט בכל הקהילות היהודיות. הדופן נועדה להגנה על להבת הנרות מפני כיבוי, ושימשה כאמצעי לתלייה על הקיר ולהגברת עוצמת האור.

בעיצוב הדופן האחורית של החנוכיות שבחרתי, נראית בדרך כלל השפעה ממבנים ארכיטקטוניים מהסביבה בה נוצרו (פתחי חלונות, שערים, עמודים, גגות, כיפות ועוד). דגמים אחרים שהופיעו בעיקר במזרח, הם העיטורים המאגיים שנועדו להגן על האדם מפני עין הרע ולשמור עליו ממציקים.

עיטורים נוספים של הדופן נלקחו מדגמים המופיעים בתשמישי קדושה יהודיים: מנורת בית המקדש, עמודים, מגן דוד, לוחות הברית, אריות, ציפורים ועוד. בדופן הופיעו גם עיטורים צמחיים אשר שימשו לעיצוב ולקישוט.

בסביבות שונות שימשה הדופן האחורית לכתובת של ברכת הנרות, 'מעוז צור', או פסוקים על הנר, האור, חזון אחרית הימים (אסכטולוגי), וכדומה.

א. חנוכית השלום – חזון ישעיהו

חנוכית 'השלום' עשויה מתכת. האותיות שבבסיסה הן תלת ממדיות. בקנה המרכזי מופיעה המילה 'חזון'. הבסיס נשען על אותיות גדולות ומוצקות של המילה 'ישעיהו', ובשמונת הקנים של החנוכה מופיע הפסוק מספר ישעיהו (ב, ד): "והיה באחרית הימים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות. לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". בבסיס החנוכה ציין מיירים ברעם את תאריך הולדתו ונפילתו של בנו – גברי.

ב. מנורת חנוכה מדוקו – תיטואן

העיר תיטואן נחשבה כמרכז יהודי תורני משגשג במשך מאות שנים, ולכן כונתה 'ירושלים של מרוקו'.³ רוב יהידי העיר הגיעו אליה לאחר גירוש ספרד, לכן סגנון מנורות החנוכה הושפע מספרד ומארצות נוספית באירופה, שאיתן היו להם קשרי מסחר.

נציג את קווייה האמנוחיים העיקריים של חנוכיה זו העשויה פלי: מקודח.

מנורת שבעת הקמים מאיטית את מרכז דופן החנוכיה, ומעליה כתובת (להלן).

משני צידי ציור המנורה חרוטים כדים, שגם עליהם כתובת (להלן).

בפינות החנוכיה ישנם שני תבליטי עמודים שעטורם לוליני, המסמלים את העמודים המפותלים שניצבו בבית המקדש ('יכין ובוועז').⁴ בחלקו העליון של הדופן חרוטים שני דגמי צפרים הפונות זו אל זו.

3. חיה בנז'מין, אורות בהרי האטלס, מנורות חנוכה מאוסף ז' שולמן, מוזיאון ישראל, תשס"ג, עמ' 34-35.

4. מלכים-א ז, טו-כב.

עיטור מנורת המקדש בחנוכה מכריז על קישור הדלקת המנורה במקדש עם משמעות חג החנוכה. לחיזוק גישה זו חרוט פסוק מעל המנורה: "אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות" (במדבר ח, ב).

במרוקו נוספה משמעות מיוחדת לעיטור מנורת המקדש, שכן נהגו לכתוב את פרק 'למנצח בנגינות' (תהילים סז) בצורת מנורה (כפי שמופיע בסידורי עדות המזרח*). על פרק זה כתב האבודרהם (שיר של יום): "שנקרא מזמור המנורה, והקורא אותו בכל יום נחשב כמדליק המנורה הטהורה בבית המקדש וכאלו מקבל פני שכינה".

משני צדי המנורה מופיעות הכתובות על הכדים: "ברוך אתה בבואך"; "ברוך אתה בצאתך" (דברים כח, ו). ברכות אלו נועדו לנכנס והיוצא בפתח הבית, מקום בו היתה תלויה מנורת החנוכה. כמו רבות מחנוכיות המזרח, גם זו מעוטרת בשתי ציפורים. יש המייחסים להן משמעות סמלית:⁵ כמו הציפור החפצה לשוב אל הקן, כך היהודי הנווד המבקש את מנוחתו במשכן ה'. "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'... גם צפור מצאה בית ודרור קן לה..." (תהילים פד, ג-ד).

ג. מנורת חנוכה – חזון זכריה

מקורה של חנוכה זו באיטליה, המאה הי"ח. החומר: תבליט מתכת.⁶ מנורת חנוכה זו מיועדת לתלייה.

אשר לעיטוריה, בגבה מבנה סימטרי, בצדיו שני עמודים התומכים בקורה אשר עליה מתנוססת קשת מסוגגנת. במרכז תבליט מנורה, מעליה 'צנתרות' (צינורות) שמהן נשפך השמן למנורה הדולקת. משני צדי המנורה עצי זיתים. בפינה עליונה מימין נראית כף יד המחזיקה בכד שמן.

בציור זה מקופל חזון מנורת הזהב של זכריה. ציור הממחיש את החזון הנבואי בזכריה (ד, א-ו) היה מקובל בכתבי יד תנכיים מספרד. בין

* ראה נספח בסוף המאמר.

5. אביגדור קלגסבלד, חיי היהודים במרוקו, עורכת: אביבה מולר-לנצט, ירושלים 1973, עמ' 72.

6. מ. נרקיס, מנורת חנוכה, תל אביב 1939, תמונה 135.

הידועים – תנ"ך סרווירה, שאייר יוסף הצרפתי בספרד בשנת 1300. בנספח שבסוף מאמר אציג המחשות אמנותיות נוספות לחזון זכריה. חיקוי דגמים מכתבי היד הופיעו על גבי חנוכיות במאות מאוחרות יותר, באיטליה, תורכיה, פרס ועוד.

העמדת מנורת זכריה על גבי החנוכיה, המזכירה את טיהור המקדש, יוצרת זיקה רעיונית בין מנורת החזון למנורה הממשית של המקדש, ושתיהן נקשרות כמובן למנורת החנוכה. מנורת המקדש מבטאת את הציפייה והערגה לבניין בית המקדש, אך ציפייה זו באה בהקשר לחזון זכריה, כשנוסף לכך הצורך באחדות העם כדי להביא את הגאולה (ראה: זכריה פרקים ז-ח).

ניסיתי לברר לעצמי את פשר החזון, שהתקבל גם כסמל המדינה (מנורה ומצדיה שני ענפי זית). עיון בפסוקי החזון מלמד כי זכריה רואה מעין מערכת 'אוטומטית' המאפשרת למנורה לדלוך מאליה ללא מגע יד אדם.

"מנורת זהב פֶּלֶה וְגִלְהָה עַל רֹאשָׁהּ ...

שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה.

ושניים זיתים עליה

אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה" (זכריה ד, ב-ג).

הרעיון מאחורי החזון הציורי, מתגלה בדברי המלאך לזכריה:

"לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות" (שם ד, ו).

התחושה היא כי מקור ה'אנרגיה' (השמן) והאור שבמנורה, נובע ממקור עליון – 'ברוך ה'". אולם, חזון זה אין משמעו שעלינו לבטל את 'החיל ואת הכוח' המצויים בנו. בסופו של דבר, רוח ה' צריכה להתבטא 'בביצועים' של בשר ודם, כפי שכתוב בהמשך רנבואה (שם, פסוק ט): "ידי זרובבל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה".⁷

ד. מנורת חנוכה מתימן

מקורה של המנורה בתימן, המאה הי"ח.

מנורת חנוכה מעניינת ויוצאת דופן זו, עוצבה בתימן, שם העדיפו היהודים להשתמש באבן, שהוא חומר טבעי שמייצג פשטות ומעניק תחושה של זיקה לעבר. רבחירה באבן נעשתה גם מטעמי צניעות, כדי שלא לעורר את קנאת הסביבה הערבית.⁸ סיבה נוספת להעדפת האבן ליצירת החנוכיה נובעת מהקשר הסמלי שלה לארץ הקודש. מנורות החנוכה

7. רעיון זה נשאב מדברי חנן פורת בעלון 'מעט מן האור', קצ"ד, שבת פרשת בהעלותך, תשס"ג.

8. אסתר מוצ'בסקי-שנפר, חוקרת תרבות יהודי תימן, מובאת אצל חיה בנו'מין, 'אורות בהרי האטלס', מוזיאון ישראל, ירושלים תשס"ג, עמ' 106.

המועדפות עליהם היו אלה שהאבן עצמה יובאה מארץ ישראל, אך משלא נמצאה בידם אבן משובחת כזו, השתמשו באבן מקומית – מין בהט תימני, או אבן שומן המצויה שם בשפע. אופיינית לחנוכית תימן היא מנורת החנוכה השטוחה, העשויה ממערכת בזיכים שנעשו על ידי גריעה מהאבן.

מנורת חנוכה זו עשויה אבן שהובאה מירושלים לתימן במאה ה"ח. יוצר החנוכיה היה סתת יהודי בתימן, שהכין אותה כנראה על פי דגם של חזית בית כנסת כפרי בתימן.⁶⁸

במבנה החנוכיה הושם דגש על הסימטריה. במרכז נמצא פתח מבנה, מעין שער שמעליו גג גמלוני. משני צדיו מסותתות מדרגות, ובגג שורת שקעים לשמן ולפתילות. במרכז המפלס העליון נמצא מקום השָׁמֵשׁ. משני צדדיו מסותת ככל הנראה דגם חומות ירושלים, ויש לשער שהדבר בא לתת ביטוי לכמיהתם של יהודי תימן לציון.

ה. מנורת חנוכה מבגדד

מקורה של החנוכיה בעירק, והיא מראשית המאה ה"ט.

מנורה זו, הלקוחה מאוסף ד"ר טיכו, עשויה פליז יצוק וצבוע. במנורת חנוכה זו ישנם מוטיבים שאין להם שייכות לחג. יוצר החנוכיה ייחד סמלים מתוך הסביבה שאותה הכיר. לדוגמה, ב'חמסה' היצוקה בדופן החנוכיה קבע האמן את הכתובת 'בן פורת יוסף', שבקרב היהודים באזור קיבלה משמעות של ברכה, הנסמכת על הנאמר בתלמוד (בבלי, ברכות כ"א), ומקשרת את הכתוב להגנה בפני עין הרע: "אנא מזרעא ביוסף קא אתינא דלא שילתה ביה עינא בישא", כלומר, 'מיוצא חלציו של יוסף אני שאין העין הרעה שולטת בהם'. את גב החנוכיה מעטרות ציפורים, ויש לכך משמעות רעיונית (כפי שהוסבר לעיל).

אל דופן מנורת החנוכה מחוברים שמונה חישוקים התומכים בעשיות של זכוכית הניתנות לשליפה. את כלי הזכוכית נהגו למלא במים ובשמן שצף מעליהם. כבר בתקופת המשנה נהגו כנראה להכניס את הנרות לתוך פנסי זכוכית, כדי למנוע את מביויים על ידי רוחות החורף הנושבות בעונה זו בארץ ישראל ובבבל. אנו מוצאים במשנה (כלים פ"ב מ"ד): "פנס שיש בו בית קיבול שמן", ומפרש אלבק: "שיש לו דפנות... להגן על האש בפני הרוח", ובמדרש שמות רבה (פרשה יב, יב): "כהדין עשית דמיא ומשחא מתערבין כחדא ונורא דליק מן גויהון" [תרגום: כעשית זו, שהמים והשמן מתערבים יחד והנר דולק מתוכם]. בבבלי (שבת כג ע"א) מוזכר בפירוש השימוש בעשית לצורך הדלקת נר חנוכה.

לסהר המופיע בדופן חשיבות פוליטית, שכן העותמנים קבעו אותו לסמל הרשמי של ממלכתם ושל האיסלם בכלל, וליהודים שחיו תחת חסותם היה צורך לרוסיף סמל זה למנורת החנוכה.

1. מנורת פראג

'מנורת פראג' היא חנוכיה זקופה המצוייה בבית הכנסת אלטנוי.

בית הכנסת הישן-חדש (אלטנוישול) מהמאה ה"ג, הינו בית הכנסת העתיק ביותר באירופה שנשתמר ופעיל עד היום. סמוך לבנייתו כונה בית הכנסת 'בית הכנסת החדש', אך כעבור שנים, לאחר שבסמוך אליו נבנה בית כנסת נוסף, שונה שמו של בית הכנסת ל'ישן חדש' (אלטנוי). על פי מסורת עממית, בית הכנסת נקרא 'על-תנאי' כי מקימיו בנו בית כנסת על תנאי, כלומר, מקימי בית הכנסת לא התכוונו לתקוע בפראג יתד של קבע, אלא רק 'על תנאי', עד שיעלה בידם לעלות לארץ ישראל.

ישנה אגדה המספרת כי אחת מאבני המסד נלקחה מבית המקדש לאחר החורבן, והשם 'על תנאי' הוא הבטחה שהאבן תישאר במקום עד שיבנה בית המקדש השלישי.

בימי הביניים פשט המנהג להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת, שנתפש כמעין הדלקת המנורה בבית המקדש.¹⁰ הדבר מבטא את היותו של בית הכנסת 'מקדש מעט' (בבלי, מגילה

10. 'ספר המנהיג', מהדורת יצחק רפאל, ירושלים 1978, עמ' תקלא.

כט ע"א). מנורות חנוכה זקופות, יצוקות וגדולות במידתן ניצבו בבתי כנסת רבים באירופה, ועיצובן הושפע מתאור מנורת המקדש, קנים בדגם 'כפתור ופרח'.

מנורת החנוכה הגדולה בבית הכנסת אלטנוישול בפראג ניצבת על מעמד מוגבה. בשונה מהמנורות הביתיות בעלות הדופן האחורית, עוצבה מנורת פראג בצורתה הכללית בהשראת מנורת המשכן, כשזרועותיה המקושתות מעוטרות בדגם 'כפתור ופרח', ובחלקה העליון נקבע מוט המחבר בין הזרועות. מוט זה שימש לחיזוק החנוכיה ואף היה בו מן ה'שינוי' ביחס לצורתה של מנורת המקדש.¹¹

ז. מנורת חנוכה מהולנד

מנורה מהמאה הי"ט עשויה פליז יצוק ופח פליז.

מקורה הראשוני של קבוצת מנורות שבה נכללת מנורה זו, מיוחס ליהודי הקהילה הפורטוגלית בהולנד מהמאה הי"ז.¹² מדובר בסוג חנוכיות בעלות דופן אחורית נוספת הנגמרת בבסיס, מעין אגן מלבני העשוי לשמש בית קיבול לנטף, לטיפות השמן.

דופן זו הינה מוגבהת ומעוצבת בצורת שלוש קשתות מחודדות, כשבקשת המרכזית נקב לתליה. למבנה זה מחוברת חנוכיה מפליז יצוק, עם שורת בזיכים המתחברים אל דופן נוספת מעוצבת בשלושה דגמי שושן.¹³ צורה זו היתה מקובלת בסמלים רבים, וגם בתיאור מקדש שלמה מוזכר שושן כאחד מקישוטיהו.¹⁴

במסגרת מלבנית במרכז הדופן ישנה כתובת "כי נר מצווה ותורה אור" (משלי ו, כג). הכתובת נסמכת על דרשת רב הונא (בבלי, שבת כג ע"ב): "הרגיל בנר הווין ליה בניס תלמידי

12. על הרקע ההיסטורי והדגמים מתקופה זו, ראה: חיה בנז'מין, בספר יצירות מופת באומנות יהודית, 1987, עמוד 167-169.

13. דגם זה דומה לתבליט שעל מטבע השקל. אישור לזיהוי העיטור בשקל כשושן ניתן לי על ידי פרופ' יהודה פליקס.

14. מלכים-א ז, כב "ועל ראש העמודים מעשה שושן".

חכמים". רש"י מוסיף: "דכתיב, כי נר מצווה ותורה אור, על ידי נר מצווה דשבת וחנוכה בא אור דתורה". היינו, על ידי הנר שהוא מצווה, זוכים לתורה שהיא אור.

שילובן של כתובות על גוף מנורת החנוכה אופייני לעיצוב המנורות בקהילות שונות, וקיומו של מנהג זה ביהדות אשכנז וספרד תחילתו בימי הביניים. תפוצתה של כתובת זו על גב החנוכה בגרמניה, סיציליה, איטליה, ומאוחר יותר גם במרוקו ובהולנד, רומזת להפצתה של מסורת זו באמצעות מגורשי ספרד.¹⁵

ח. חנוכית סבי ר' חיים יהודה לייב טייכלר ז"ל

חנוכית כסף מרוסיה,¹⁶ מהמאה ה-י"ט.

חנוכה בדגם ספסל, מורכבת מבסיס ומדופן אחורית המחוברים בהברגה. לחנוכה שמונה בזיכים גדולים, שגם הם מחוברים בהברגה לבסיס החנוכה הניצבת על שש רגליים.

החנוכה סימטרית, בעלת שני משמים. החנוכה מציגה דגם צנוע, אין בה עומס עיטורים. הכסף יוצר מעין מראה המאפשרת השתקפות ומגבירה את האור. הדופן האחורית מעוצבת בסימטרייה, כפתור כסף במרכז ומשני צידיו מחוברים בהברגה פרחים העשויים פיליג'רן,¹⁷ כשכפתור כסף תומך בפרח ומוברג לצד האחורי של החנוכה. בשני צידי החנוכה מעוצב מעין מעקה מסוגנן ומעליו מקום לשמש. המנהג להדליק נרות חנוכה בשמן זית

15. דניאל שפרבר, מנהגי ישראל חלק ה', השפעת ההלכה על עיצוב מנורות החנוכה, עמוד קנג.

16. ההערכה שהחנוכה מרוסיה התערערה, כאשר אספן יודאיקה מומחה הסב את תשומת לבי לחותמת עם מספר 12 בגב החנוכה וברגליה. חותמת זו משייכת, לדעתו, את החנוכה לפולניה. אך יתכן שהיא מחבלי רוסיה שעל גבול פולניה.

17. פיליג'רן – קישוט מחוטי מתכת דקיקים, הדומה למעשה תחרה.

ולצדם להשתמש בנר שעווה לשמש התפתח בדורות האחרונים בפולין, גליציה ואוקראינה. לכן חנוכיה זו מורכבת מבזיכים בקוטר אחד לנרות החנוכה, ובקוטר שונה לשמש.

הדברים מעוגנים במנהגי חב"ד,¹⁸ על פיהם 'מדליקים נרות חנוכה בשמן זית, והשמש מנר של שעווה'.

שני נימוקים למנהג זה: א. עניין של נוחיות בשימוש בנר שעווה לשמש. ב. לעשות היכר נוסף בין השמש לנרות החנוכה.

בחנוכיה זו שני שמשים. הצורך בשני שמשים הוסבר על ידי נפתלי שטרן¹⁹ בכפל התפקידים של השמש: א. 'הנר העודף אינו אלא להדליק את השאר' והוא השמש. ב. 'נר אחר להשתמש לאורו' ולא לאור נרות החנוכה.

החנוכיה ניצבת על שש רגליים, מעין כפות אריה, מכסף יצוק. חנוכיה זו מאופיינת בצורה המיוחדת שלה, ובאפשרות פירוקה וחיבורה בעזרת ששה עשר ברגים, ובעבודת הפיליגראן שהיתה חביבה על יוצרי חנוכיות ברוסיה. חנוכיה זו שהובאה מרוסיה היתה מקובלת גם בגרמניה, שם השתדלו להדליק בחנוכיות כסף, כפי שמוזכר בספר המנהגים הפרנקפורטאי 'יוסף אומץ' (1723): "מזהיר מאד בשם 'סדר היום', לעשות הנרות מכסף".

אבי, ישראל טייכלר, מספר: 'בילדותי בגרמניה זכור לי שעד שנת 1930 גרנו בקומה גבוהה, שם הנחנו חנוכיה זו בחלון הפונה לרחוב. אך כשעברנו לדירה בקומה נמוכה, רששו שהגויים ינפצו באבן את החלון בו נמצאת החנוכיה, ולכן היא הוצבה בחלון הפונה לחצר הפנימית המוקפת בחומה. בשנת 1935 עלינו ארצה וכאן ב"ה יכולנו שוב לזכות במצוות פרסום הנס'.

מילות סיום

במאמר זה הוצגו שמונה חנוכיות בעלות משמעות לאומית ואישית. הקבוצה מתחילה בחנוכית זיכרון ושלוש ומסתיימת בחנוכיה משפחתית ואישית. חנוכיות המשקפות את משאת הנפש של הפרט והכלל, יחד עם רעיונות מקדמת דנא שבאו לידי ביטוי בעיצוב החנוכיות באמצעות סמלים, פסוקים ודימויים, מסגנונות שונים ותפוצות שונות. אני רואה בכולן את המשותף: אותן שלהבות, אותו אור של אחדות, אמונה ושאיפה לגאולה עתידה.

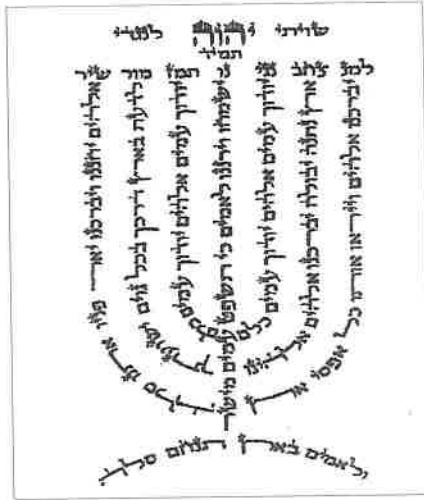
18. ספר מנהגי חב"ד, ניו יורק תשכ"ו, עמ' 69.

19. בספר יעקב לסלוי (תל אביב תשמ"ה), מובא: דניאל שפרבר, מנהגי ישראל, חלק א, עמ' קסז-קסח.

נספח:

הצגת מזמור ס"ז כמנורה, סידור תפילת כל פה

הצגת מזמור ס"ז בתהילים כמנורה
מקובל בסידורי תפילה בעדות המזרח

תמונת חזון זכריה
תנ"ך סרווירה, שנת 1300, הספרייה הלאומית
ליסבון

תמונת חזון זכריה
לוח שוית, תורכיה, המאה היט'-כ',
דוד אלגראנאטי